

Милена Драгићевих-Шеших

Б-92 УРБАНИ РАДИО – ПОЛИТИКА, АЛТЕРНАТИВА, РОК...¹

І ДЕО – ИСТОРИЈА БУРНИХ ВРЕМЕНА (1990 - 1993)

„Трећи радио”, „слободни радио”, „комунотарни радио”, независни радио... тек су неки од назива којима се на различитим језицима у Европи покушава да означи она форма радио-станице и радио програма која се не уклапа у постојећу дуалну поделу на јавни – државни сектор са матичним/националним и локалним радио станицама, и комерцијални сектор.²

Радио Б-92, за себе је одабрао име **урбани радио** настојећи да покаже своју различитост како у односу на комерцијални радио и локалне радио-станице чији су програми својом традиционалношћу форме, тематском оријентацијом те начином вођења и организације још увек више окренути сеоској или „новоградској” а најмање градској популацији³ (данас и ка новим елитама), тако и у односу на друге моделе „независних”, „трећих” радио-станица, ослоњених на друштвене, активистичке покрете (најчешће социјално оријентисаних, без

¹ Овај рад представља I поглавље ширег емпиријског истраживања о Радију Б-92: II део – *Мултимедијални културни центар Б-92 (1994-1996)*, и III део – *Мреже и њихови – АНЕМ /Б-92 - 1997*, биће објављени у наредним издањима Зборника.

² У повељи Community radio charter коју је усвојио Европски савет и Европска федерација независних радио медија, исказано је 10 принципа овог радијског модела од којих издвајамо:

- да свака група грађана има право да ако то жели емитује сопствене програме
- да је community radio непрофитни радио, независан подједнако и од власти и од комерцијалних група.

³Интересантно је да су све нове градске радио-станице почињале као истински „урбане” и бивале најпре популарне у круговима градских средњошколаца и студената (Београд 202, Студио Б, а касније Б-92 и затим Пингвин у Београду, као и нове приватне радио-станице у Чачку, Крагујевцу...). Постепено и Београд 202 и Студио Б окретали су свој програм захтевима „приградске омладине”, тј. ширег тржишта, те се данас више слушају у Србији и околини Београда но у самом Београду, а дефинитивно су изгубили гимназијску средњошколску и студентску публику.

изразите културолошке/уметничке специфичности). То се наравно директно читује кроз музичке програме као најбољи знак препознавања окренутости радио-станице одређеном културном моделу, али и у свим осталим изражајним средствима радијског програма: говору, употреби звука, шума, па чак и употреби тишине (коју локалне радио-станице панично избегавају бежећи у приче без краја...). То се такође читује и кроз емисије чији се тип или жанр тешко може одредити уобичајеним мерилима и стандардима. Различитост, „оностраност” програма Б-92 везује за њега различите групе публике у различитим периодима дана, па иако не располажемо прецизним подацима ипак нам неке анкете⁴ указују на то да су слушаоци искључиво становници Београда са дугим градским стажем, различитих генерација, високог образовања или на путу његовог стицања, најчешће неконформистички оријентисани.

Б-92 почео је као омладински програм (15. маја 1989 са дозволом за рад до 31. 12. 1991), настао из административне одлуке о обједињавању омладинских програма на Студију-Б (емисија *Риџам срца*) и Београду-202 (*Индекс 202*). Политичка одлука о оснивању подразумевала је и тежњу политичке, али и програмске контроле уопште, те се стога оснива Савет у чији састав улазе бројни представници друштвено-политичких форума и организација Савеза студената и Градског комитета савеза социјалистичке омладине. (Веома брзо уследиће и сукоби представника ове две организације разрешени издавањем индексоваца и њиховим каснијим добијањем фреквенције за нови, студентски радио.)

ЕМИСИЈЕ У ИСКОРАКУ – АЛТЕРНАТИВНА ФОРМА

Одмах по оснивању програм радија чине пре свега емисије музичког и забавног карактера – играју се игре са слушаоцима раније незамисливе на радио таласима, међу којима се издвајају:

- *Шта бих био кад бих био?* (нпр. један од Битлса);
- директан пренос пантомиме;
- игра манифеста (јављају се слушаоци и говоре манифесте: шабанизма, скинхедса...), а развијају се и бројни контакт програми:
- софт порно контакт програм – *Hot line*, писање еротске приче заједно са слушаоцима;
- диго програм Воје Недељковића;
- *На слово на слово* и многи други...

На слово на слово је типична контакт емисија овог Радија, чији је

⁴ Према резултатима истраживања Сузане Златановић 1991. године, сем. рад. ФДУ, Група за организацију позоришта, радија и културе, Београд.

квалитет и ефекат осцилирао од емисије до емисије у зависности од надахнутости и водитеља и слушалаца. Навешћемо неколико примера: *На слово на слово Д* (ди цеј) – слушаоци су се јављали и пуштали омиљене песме; у емисији *На слово на слово О* – априла 1992 (О као отишли из Београда), сви који се јављају говоре о пријатељима који су у страху од регрутације или у знак протеста против нарастајућег национализма отишли из Београда.⁵ *На слово на слово Т* омогућило је да се преслушају поруке са телефонских секретарица Београђана, али и ПТТ централе, СУП-а...

Завршена је као емисија *На слово на слово К*, крај контакт програма, који је означио спикер стандардним најављивачким тоном и речима: овај програм више вам неће служити да се решавате својих фрустрација.

Контакт програми изазивали су и одушевљења, али и протесте, посебно старије генерације. Млади су их користили за своју промоцију у ширем кругу – јавности, пуштајући демо снимке, на пример, или у ужем кругу пријатеља, задовољавајући се тиме да их они слушају како исказују мишљење, став, поруку, читају своју поезију итд.

ИНФОРМАЦИЈА – СТРАТЕГИЈА СТВАРАЊА ЗВЕЗДА

Информација са улице по први пут је стигла у наш медијски простор захваљујући Радију Б-92 и НТВ Студију Б. Догађаји од 9. марта су били преломни тренутак који је захтевао да новинари целодневно бораве на улици, да се јављају радио везама или телефонима, и тек тада почела су да се памте имена новинара информативног програма Милице Кубуровић, Мамуле, Кусовца, Машића...

У ВВS-у СЕЗАМ у коме по први пут хакери међусобно измењују политичке информације и информације о догађајима на улици, учестано се шаљу поруке: Специјална емисија на Б-92, слушајте обавезно, Б-92 извештава о свему..., Б-92 забрањен.

Поред својих репортера у програм се укључују и слушаоци који јављају где све и како долази до сукоба демонстраната са милицијом.

Нови значај у политичком смислу Б-92 добија током септембарских протеста (1991) против репресије над новинарима и политичке манипулације у програмима Радио-телевизије Србије, када се на Теразијама организује *Ойворени дневник*, а након њега емитује преко разгласа специјално издање дневника радија Б-92.

⁵ Ова идеја је касније поновљена за рођендан радија Б-92, а тема тек данас добија шири медијски и друштвени одјек (темат у *Времену*, анкете у научним институтима, пројекти министарстава и владе Србије за задржавање младих итд.).

Веран Матић, прва новинарска звезда радија Б-92, постао је познат не толико као главни уредник и истински креатор профила Радија Б-92, већ, пре свега, кроз своје емисије информативног програма, а напосе кроз *Инџервју дана*. Ова емисија је практично најпrenoшенија и најцитиранија емисија Радија Б-92 у овом периоду. Њена вредност и значај далеко превазилазе тренутак емитовања (уосталом, многи од интервјуа штампани су у дневној и недељној штампи више од недељу дана након емитовања).

Шта карактерише ову емисију тако једноставног наслова? Ексклузивност и занимљивост, политичка продорност, лансирање новог политичког мишљења, става, коментара, посебно оних за које су други медији затворени. Такође, према речима самог Верана Матића: процена „друштвене корисности”, те се стога даје подршка или бар време и оним мишљењима, покретима и појединцима са којима се не дели ни интерес ни став. Тако су гости емисије поред Адама Михњика, на пример, и Адил Зулификарпашић па чак и Мурат Шабановић (који је ексклузивно на таласима Б-92 најавио рушење бране у Вишеграду), Драгослав Бокан и многи други који различитошћу политичких опција за које се залажу чине од ове емисије редак истински плуралистички медијски простор.

Могућности и домени медијске манипулације

„После више од две и по године рада, Радију Б-92 ће најзад бити омогућено да се несметано чује у целој Србији. Нови власнички односи натерали су нас да изменимо уређивачку политику. Надамо се да ће ове промене донети пријатно освежење нашим слушаоцима”.

(Саопштење Колегијума прочитано 29.01.1992. године у 11 часова, на почетку емитовања програма.)

Најављена програмска трансформација Радија Б-92 својевремено је изазвала праву панику међу слушаоцима и љубитељима ове Радиостанице, а у културној јавности, навиклој да критички, с потцењивањем, презиром или готово игноришући значај, говори о медијима, узнемирено се почело да шири мишљење да однос према медију јесте и може бити другачији од опште очекиваног, управо онолико, колико је и тај медиј различит од просечног.

Овај *прошест* узнемиравањем јавности, (акција самозабрањивања) уз коришћење *информативне блокаде*, тј. најављивањем

⁶ Рецимо, интервјуи са Милованом и Алексом Ђилас, Александром Карађорђевићем, Добросавом Парагом, Иваном Стамболићем...; дуел Ђинђић – Драшковић...

промене кроз саопштење Колегијума, без коментарисања, живе речи, интервјуа, уз удаљавање с програма тада најпопуларнијих личности Б-92: Верана Матића и Милице Кубуровић, представљао је изузетно успешну форму **симулације** новог програма – програма какав би он могао бити према жељама власти, и који би сигурно обезбедио радиостаници дуго жељену дозволу за коришћење фреквенције, знатно већу чујност и, коначно, финансијску стабилност.

Ова акција самозабрањивања показала је колико би стварног гнева и протеста могао изазвати реалан покушај забране, који је у целом овом периоду увек био очекиван⁷.

Шта је представљало суштину „нове“ програмске окоснице?

Углавном, програмска шема је задржана, само су у интервјуу дана учествовали: Брана Црнчевић, Милић од Мачве, Драгослав Бокан, Стефан Грубач... Спонзорски сат *Времена* припао је *Ејохи* и Теодору Анђелићу, а затим је гостовао посланик СПС-а Велимир Бата Живојиновић, да би се програм у поноћ завршио интервјуом са тада познатом новинарком ТВ Нови Сад, која прави репортаже с првих линија фронта – Милијаном Балетић. Између интервјуа и вести емитована је народна музика па и емисија *Поздрави и жеље*.

Већ у 14 часова изузетно се повећава број позива забринутих слушалаца, који у паници постављају питања, затим вичу, псују... или сасвим разочарано заћуте.

Старији слушаоци све много теже доживљавају. Ђерке се јављају да питају о чему се ради јер су мајке попиле средства за умирење и не могу да разговарају, или су у бесу разбиле апарат... Млада волонтерка је мирно одговарала на све ове позиве истичући да се програм променио одлуком колегијума да би могао бити слушан у Србији, а на изричит захтев слушалаца да разговарају са неким од већ познатих водитеља и новинара, одговарала је да су на одмору или веома заузети.

Слушатељство је било у потпуном шоку. Ако нису били сувише емотивни и узбуђени, онда су већином настојали да говоре иронично стављајући до знања да схватају разлоге „продаје“. Сви ови позиви остали су забележени на магнетофонским тракама и послужили су да се ова својеврсна акција манипулације настави и сутрадан емитовањем тих разговора.

Паника у граду трајала је читав дан.

Многи су телефонирали другим независним медијима, пријатељима, познаницима, опозиционим политичким партијама, али информације о симулацији релативно су се споро откривале. Они међу колегама који су знали истину нису је хтели одати желећи и сами да се увере колики би био протест јавности да се тако нешто деси, а они који нису

⁷ Тако је 26. јула 1993. у *Ноћнику Б-92* инспектор најавио свој долазак са печатом најдаље за неколико дана.

били у току нису најжалост показивали ни већи интерес да сазнају истину о томе шта се дешава у деведесетдвојци.

Сутрадан редакција на почетку емитовања програма открива истину слушаоцима, настављајући програм снимком телефонских протеста и разговора вођених претходног дана. Ово и даље изазива забуне код слушалаца који касније укључују радио и нису чули објашњење, те сад они почињу да телефонирају у знак протеста.

Таквој провали осећања нико се није надао. Та потреба да се веже уз медиј, да му се поклони безгранично поверење, да се постане зависник од појединих емисија, то је било нешто што се наслућивало, али вероватно је тек оваква акција допринела да и сами слушаоци постану свесни значаја деведесетдвојке у сопственом животу.

Овај експеримент не само што је показао како Б-92 има верну и ангажовану публику, већ публику која жели да буде сасвим блиска ствараоцима програма. С друге стране видело се шта се може очекивати као јавна реакција на гашење или друге облике репресије над медијем – реакција слушатељства, револт, резигнација, али врло мало јавног одјека – на другим медијима, од стране опозиционих политичких партија итд.

Истовремено, интересантно је било приметити да млађа публика веома брзо схвата да се ради о игри и показује велику дозу сумње – старији то не претпостављају и стога су они ти који се више ангажују у откривању догађаја (старији имају и прецизно сећање на сличне догађаје и страх да се та репресија над независним медијима све више појачава).⁸

ПРОГРАМСКЕ АКЦИЈЕ – НОВА ФОРМА ДЕЛОВАЊА

Понети успехом „узбуњивања јавности“ новинари и сарадници Радија Б-92 кренули су у осмишљавање нових медијских акција, најчешће схватаних као хепенинга у неком градском простору чији је циљ да анимирају пролазнике, а истовремено дају добру основу за развијање идеје и медијски, радиофонским средствима.

Киднајован Сјиније Месић, у време док је још био председник председништва државе... вест је која је узбунила београдску јавност,

⁸ Када су месец дана касније слушаоци једине до тада слободне емисије и програма Радио Београда – *Времена радозналости*, били истински изненађени програмском и редакцијском променом – догађај је изгледао у потпуности као копија „precreated experience-a“ догађаја с Б-92: уредници и новинари су били суспендовани, нови уредници су у истом оквиру емисије (облик, начин) направили пропагандну емисију по узору на остале емисије I програма. Упркос протестима јавности, слушалаца, интелектуалаца, нови уредници су остали, а претходна је суспензија замењена решењем о принудном одмору на коме се до данас (јули 1997) налазе.

али је није шокирала. Већ тада, све се могло очекивати па и киднаповање председника земље која се цепала по свим шавовима.

Прва београдска барикада, пример је акција новог типа, више не само вербалних, већ акција које се заснивају на целовитом „урбаном перформансу”, са свим неопходним „асемблажима” и одговарајућим медијским решењима.

Желећи да покажу сву бесмисленост подизања барикада усред Сарајева, подигнута је и прва београдска барикада на углу Цетињске и Шафарикове улице, уз бројне транспаренте који ће од тада бити обавезан иконографски део сваке акције (*Са барикадама нема неизвесности, А сад сви на своје барикаде, Ово је балван*, итд). Парафразирајући познате реченице политичких лидера, демонтирајући њихов стварни смисао, чини се евидентним њихов репресивни и тоталитарни механизам, открива се порука која је јавности у оригинално изговореној реченици обично остајала скривена.

Формиран је одмах и „кризни штаб” чији су се захтеви односили преваходно на контролу медија: укинути *Борбу* и *Време*, забранити емитовање НТВ Студија-Б ван општине Савски венац, укинути неконтролисани прилив средстава из буџета Србије радију Б-92, да се редакција *Политике експрес* ослободи утицаја опозиције на уређивачку политику, итд. Наравно и пролазници и слушаоци радија дописивали су своје захтеве, и то је била суштина самог хепенинга – саме акције.

Рокерски караван мира

Пројект *Римџуџиџуки*⁹ (рокери из Партибрејкерса, Екатерине велике и Електричног оргазма) промовисан је 8. марта 1992. свирком на отвореном камиону који је пролазио главним београдским улицама. Песма *Слушај 'вамо* као песма против „народне музике и рата” снимљена је у продукцији Радија као подршка београдској рокерској сцени и њеној несумњиво пацифистичкој, антиратној оријентацији. То је време када Б-92 јавно декларише своју програмску политику као мировну, уводећи градски жаргон у пацифистички, често стерилни политички дискурс.

Све председникове бебе, део је овог новог акционог концепта Радија, отвореног за прихватање и реализовање идеја људи изван њега. У недељу 22. марта 1992. организована је свечана предаја беба председнику Републике, према идеји Маје Вујовић, новинара Радио Београда, запослене високообразоване мајке која не може више

⁹ Није случајно што је шатровачка реч назив пројекта – шатровачки урбани говор је шифровани говор препознавања сензибилитета – генерацијског, урбаног, рокерског, underground-а у нестајању.

својим приходима да задовољи ни основне потребе своје бебе. Већ најава акције стихованим џинглом одсликала је њен иманентно политичко-социјални карактер, али и намеру да се не протестује коришћењем стандардног политичког дискурса, већ језиком персифлаже, сатире и ироније.

Ова акција, иако сасвим симболичка, доживела је изузетну осуду малограђанске јавности. „Злоупотреба деце” у политичке сврхе, сврхе саморекламерства, морбидарија, штос... то су тек неки од квалификатива изрицаних у медијима.

И многе друге акције: *Митинг солидарности са грађанима Сарајева*, велики мировни концерт организован на Тргу републике, 22. априла 1992. *Не рачунајте на нас, те Радио моск* (Београд, Загреб, Сарајево, Љубљана) преко Амстердама, организоване су са циљем ширења мировних иницијатива и окупљања грађана Београда око њих. У том смислу је и акција *Операција мир* (јули 1992) део тог општег концепта, иако се у њој радио јавља само као посредник, медијатор који повезује становнике Србије и Брисела који желе да разговарају о миру, пријатељству.

Митинг дебелих, протест против ембарга, блокаде која углавном погађа недужне грађане, децу, организован је са овом радију својственом самоиронијом, али и иронијом у односу на друге акције овог типа, до тада углавном вођене и инспирисане од стране националистичких странака и организација.

Снаге хаоса и безумља – Јуџоџија

Емисија *Јуџоџија* (субота 16-19 ч) започела је као типична информативна емисија која отвара могућност продубљивања и аналитичког коментарисања појединих дневно-политичких питања. Било да је у питању наша емиграција, рат, унутрашња политика, међународни односи, ова емисија је од у почетку студиозне коментаторске емисије прерасла у једну нову, необичну и надасве провокативну радијску форму.

Најбољи пример овог приступа може се сагледати у емисијама *Јуџоџије* које поред политичких коментара имају и специјалне прилоге или различите жанровске емисије попут „рођенданске честитке” председнику републике Слободану Милошевићу.¹⁰

¹⁰ Када је током мартовских демонстрација (1991) у ТВ дневнику РТС Слободан Милошевић изговорио чувену реченицу: „Снагама хаоса и безумља Србија мора да се супротстави свим уставним средствима” позивајући грађане да и сами помажу државним органима у очувању реда, није ни слутио да је отворио нове могућности стварања радиодрамског сатиричног програма кроз контакт емисије информативног програма...

У склопу своје концепције мировног радија Б-92 је припремио посебну емисију *Јуџоџије: Усташко-четничке њесме*, посвећену српским и хрватским националним песмама које имају исту мелодију, фактички исти текст (са малим модификацијама) а различите аранжмане (хармоника у првом, а тамбурица у другом случају).

Претапајући поједине строфе песама које се и на једној и на другој страни фронта користе као основни подстицаји буђењу морала и националног осећања, указујући још једном, искључиво кроз музику, без текстуралних коментара на бесмисао национализма, реализовали су антологијску музичко-забавну, а у суштини политичку емисију *par excellence*.¹¹

Многи слушаоци емисије, несвесни ироније целог подухвата, били су увређени чувши „своје” мелодије злоупотребљене „новим”, хрватским текстом... Тако да се и након ове емисије развио провокативни контакт програм типичан за политичко-информативне емисије Б-92 у којима се јављају подједнако и слушаоци – љубитељи деведесетдвојке, али и они који је слушају да би видели коју им нову националну издају припрема.

БРУТАЛНИ РАДИО

Ипак, појам и парадигма контакт програма Радија Б-92 остао је *Шишиши* и његов водитељ Миомир Грујић – ФЛЕКА¹² који су први постали *култи*, означавајући крајност различитости овог радија у односу на друге, и његову субкултурну суштину.

У памћењу је најдуже остала емисија чије су политичко-субкултурна садржина и форма означиле почетак новог, ангажованог приступа друштвеним темама: *Вербални деликти*. Упућујући позив слушаоцима да заједно с њим интензивно чине „вербалне деликте”, чијим нагомилавањем се исмева и обесмишљава тежња власти да контролише исказе који је критички или сатирички означавају, Флека је утро пут бројним каснијим „сатиричко-политичким” контакт програмима (напишимо најлепшу честитку за рођендан нашем председнику,

¹¹ Рецимо песма: *Марширала марширала Краља Пејира ѓарди* наставља се стиховима: *Ѓледале их ѓледале их београдске даме,*

Корак иде за кораком, а ја јунак за барјаком...

Хрвати певају обрћући редослед стихова:

Истирчале истирчале заѓребачке фрајле,

корак иде за кораком, млади Хрвај за барјаком...

¹² Миомир Грујић Флека дошао је из Босанског Брода на студије сликарства, где као уредник часописа *4Ф* остварује два можда најинтересантија броја у историји часописа: *Умејносћ и машина* и *Појкулиуре*. Магистрирао је сликарство, али се због болести данас више њим не бави.

смислимо најлепши поклон за рођендан; опишимо како улазимо у Београд као снаге хаоса и безумља, усташе¹³ итд...)

Флека води и први разговор са Сатаном Панонским у Београду који одмах затим постаје миљеник не само панкера већ и београдске алтернативне интелектуалне сцене, добијајући након гостовања на Б-92 простор за своје изложбе и концерте како у Новом клубу Дома културе „Студентски град“ тако и у Битеф театру.

Шиииии ипак остаје популаран пре свега због музике, по борби против репа а за „белу музику“, и у једном тренутку на таласима долази до усијања у сукобу љубитеља репа (слушалаца реп листе) и љубитеља *Шиииииша*, те су новинари принуђени да наведу да емитују програм из Сава центра у жељи да избегну сукобе ових двеју милитантних група слушалаца испред самог Радија.

Шиииии радио је underground радио који окупља и маргиналне, „криминалне“ поткултурне групе. Отворено се разговара о коришћењу дрога, наркомани се јављају директно у програм, у једној емисији говори се о дилерима, јављају се и дилери и овисници... Разговара се о ономе што је проблем у београдском underground-у, а потреба за шалом задовољава се измишљањем назива милиционера у сленгу... Паралелни свет постоји и једино комуницира са Флеком, као аутентичним делом тог миљеа. Флека им се обраћа директно, у једнини: „У ком си фазону зомби?“ „Шта би желео да радиш ноћас зомби? Смисли шта би волео да радиш преко радија а што још нико није радио? Спремни смо на све у студију...“¹⁴

Иако београдска субкултурна сцена крајем осамдесетих не живи своје најбоље дане, Б-92 везује за своје таласе различите преостале неформалне групе младих, али и генерацију „контракултуре“, марихуане, класичног рока (кога додуше нема много на овим таласима). Тиме се баве посебно неке емисије попут *Радиомитоманије* Срђана Гилета Марковића (Бороуз, Лири...), и та емисија постаје тзв. „модел емисија“ културе овог Радија.

Посебно је био важан програм овог Радија усмерен ка геј субкултури. Сарадници Б-92 оснивају *Аркадију*, која је прво функционисала као подружница словеначког Розе клуба, а након осамостаљења Словеније независно. Емисија за хомосексуалце и лезбејке изазива велику пажњу јавности као прва емисија и „јавно гласило“ у овој области. Она даје и низ информација о геј субкултури, покрету за дигнитет, дану хомосексуалаца и лезбејки, правној регулативи у

¹³ Уочи 9.марта 1992.

¹⁴ Та присност са слушаоцима у вођењу радио програма, али без кич ласкања публици карактеристичног за нашу естраду (захваљивање публици: *Ви с'те дивни, најбоља љублика на свешћу*) специфичност је деведесетдвојких контакт програма уз коју иде чак и одређена грубост, бруталност обраћања – све до залупљивања слушалице.

различитим земљама... значи о свим оним питањима која су недовољно позната ван самог круга активиста геј покрета. Истовремено, ова емисија има и своју „контактну” димензију, даје простор исказивања мушкарцима и женама са геј маргине...

У својој форми ова емисија има неке специфичности, јер музика иде стално а повремено се покрива говором... Анкета са слушаоцима је показала да они ову емисију сматрају „политичком” што је у суштини тачно, јер њена функција је била пре свега политички-активистичка: окупити геј људе, те у јавност бар лансирати теме о којима се овде не говори, теме људских права мањинских група и заштите индивидуалних људских права.

Провокативност *Шшмиша*, *Геј емисије* и многих других, иритира суграђане. Дуго времена је Б-92 био везиван само за борбу за декриминализацију лаких дрога, за декриминализацију проституције, што је изазивало буру написа у штампи која је изврћући називе кампање претварала то у борбу за коришћење дрога итд. Моралисти, људи конзервативних схватања, „чистунци”, у трибинама и емисијама Б-92 виде напад на јавни морал, друштвене вредности, опасност. Скандализацију јавног мњења започету демонстрацијама субкултурних вредности и стилова живота, Б-92 је наставио политичким скандалима, измишљањем догађаја, читавим програмом *узбуњивања јавности* који, парадоксално, настаје у оквиру редакције информативног програма.

Гост̄и in the machine

На другом полу овог радија биле су емисије попут *Недељом сам најлејша*, *Дођиће на ванилице а може и кафа*, *Женска сѝрана*... То су емисије које имају пуно шарма, духовитости, смеха, а заснивају се на водитељској идеји, духовитости госта (*Недељом сам најлејша*), али и интервенцијама – питањима и коментарима самих слушалаца. Осцилирајући на ивици баналности, кич-питања, општих места и стереотипа, оне пре свега забављају и опуштају слушаоце...

Забавне радио емисије: *Риѝам срца*, *Женски риѝам срца*, *Риѝам срца за децу*, врло често користе интервју као жанр који се лако може прилагодити захтевима оваквих програма. Интервјуи које све више замењују talk-show програми, у којима је водитељ често важнији од госта и на овом радију имају изузетно место – уосталом емисија *Инѝервју дана* Верана Матића годинама је већ најпопуларнија и најцитиранија емисија овог радија међу старијом публиком деведесетдвојке. У забавним програмима пак, на већини радио станица интервјуи су често банални, заснивају се на конвенционалним питањима (типа: Који је наредни филм који припремате? и сл.), тако да је екипа

коју су чинили Тица, Срђан, Ђорђе и Душана припремила за емисију *Gosti in the machine*, „типски“ **колективни интервју** којим се гостима сваке недеље постављају иста питања хорски изговарана. Тиме и најбаналније питање: коју музику слушате, добија неку другу димензију, а неуобичајеност колективног изговарања питања отвара могућност госту да даје духовит, не увек најистинитији одговор, што је у овом типу програма и најмање важно. (Гости су млади уметници из света музике, филма, ликовне уметности, већ познате медијске личности – Наташа Богојевић, Цане, Рамбо, Бајага, Урош Ђурић...) ¹⁵

Интересантно је да је ово вероватно једна од ретких радио-станица која није развила спортско извештавање и спортско новинарство. Ипак, емисија *Пријем – њријем*, аутора Владе Мијића (недеља) почела је као емисија о спорту, а завршила се као хумористичка емисија, и тако допунила корпус забавних програма радија.

Култура живљења

Сваки нови радио (па и ТВ станица) диференцира се од других и поистовећује у широј јавности превасходно својим информативним и музичким програмом. Ретке су оне станице (сем кад су у питању специјализоване) чији се културни програм до те мере издваја необичношћу, формом и темама, да успе да дође у први план јавности. То се догодило већем броју емисија Радија Б-92, емисија које су попуњавале велике медијске празнине које постоје у свету уметности и културе:

Курс креативног писања, Чистиа њроза, Тој листиа из културе (уредници свих емисија дају своје, позитивне и негативне топ листе), *Облачић* (о стрипу, аутор Дејан Анастасијевић), *Прођон* (позоришна емисија – Душана Николић, Тања Петровић), *Америчка ноћ* (филм – Влада Мијић), *До њоследњеџ даха* (филм – Душана Николић), *Скицен блок*, (ликовна уметност – Дарка Радосављевић), те на крају и емисија *Култура живљења*.

Све ове емисије из културе као и оне друге које нису наведене, изузетно се разликују међусобно по свом приступу, стилу, жанру. Парадигматичан пример су „серије“ емисија *Курса креативног писања* ¹⁶ које су почеле као радионице за причање прича, а затим се бавиле стварањем **речника**: речника новог, тек измишљеног жаргона. Инвентивност слушалаца заснива се на знању, машти, познавању сленга, политичке ситуације...

¹⁵ Интервјуи су иначе онај новинарски жанр у коме се најчешће на масовним медијима срећу „медијске личности“ – долази до мултипликације медијских порука коју „звезда“ исказује неким другим, вербалним или невербалним начином, ...

¹⁶ О овој емисији видети више у М. Драгићевић-Шепић: *Хоризонти читања*, Понт, Београд 1993, стр.142-143.

Тако настаје низ речничких објашњења инспирисаних познавањем енглеског језика и његовим учитавањем у поједине сложене речи нашег језика: бакалук (старомодни изглед – бака-лук), ратлук (ратни изглед), читлук (изглед као са читуља), ејакулирам (е ја одмарам), топлес (без најбољих), горан (нудистичка трка), туђман (странац).

С друге стране другачијим наглашавањем од уобичајеног у већ познатим и постојећим речима откривају се нова значења: презиме (јесен – пре зиме), безочан (слеп), досада (историја), експрес (новинар у пензији – екс-прес), аеробик (бик који лети), столица (глумац, камелеон). Нека од тих значења одједном постају и иронична...

Најбројније речничке одреднице могу се сматрати *поолићичким* (Арканзас – Косово, слободанољубац – човек који мрзи своју децу, запањити се – гласати за Милана Панића, вукојебина – дневник РТС-а), *социјално-савременим* (маркантан – богат човек, штекер – улични продавац цигарета, најезда – штедише, одјездити – отпутовати у Израел), *хумористичким* *или* *хумористичко-сексуалним* терминима (зракопрц - хрватски јебиветар, милошевић – нимфоман, килохерц – мера за љубав, монопол – хетеросексуалац). У сваком случају речничке вежбе стварају нови сленг урбане младежи,¹⁷ неологизме, хапаксе, чести су и афоризми.

Вежбе у писању даље се развијају у овој радио емисији наставањем реченице: *Иду два њиша и риба улицом*, уз објашњење шта су та два типа и шта раде, стварајући вишезначност употребом облика који могу истовремено бити и глаголи и именице са сасвим супротним значењем:

један је мува, други је пчела.

један је пита, други је торта.

један је крка, други је Плива.

један је мами, други је тати.

један је пали, а други небески анђеол.

један је кока а други је пиле.

Хумористички ефекат настаје могућим различитим акцентовањем прве речи, тако што се она изговорена с једним акцентом слаже са задатом реченицом, а изговорена на други начин, с другом. У првом случају када се успоставља веза са задатом реченицом, смисао је најчешће еротски, док се у другом значење преокреће и стих личи на дечју песмицу или рекламни слоган.

Емисију *Култура живљења* водиле су Душана Николић и Бранка Анђелковић, узимајући теме, артефакте и навике који чине стил и

¹⁷ Велики број погрдних, исмевачких термина односи се на „дибере“ – љубитеље новокомпоноване музике, сеоску популацију: џеј би (J.B.), сељобус, сељацизам (са југа) и паоризам (са севера) – антикултуре 90-тих...

свакодневицу алтернативних група младих, уметничке боемије, шминке, џет-сета и обрађујући их кроз једну динамичну емисију која чак успева и да едукује. Од теме која може бити интересантна ужим круговима младих заинтересованих за уметнички израз и комуникацију: уметност факсзина (фанзина који се шаљу факсом) до емисија о мартинкама, уметности испијања вискија па и несташици лекова, ова емисија попут малог радио-есеја интерпретира тему остављајући и слушаоцима могућност да је „домисле”. („Отвореност форме” јесте једна од битних карактеристика већине радио емисија из културе, али је уобичајени принцип деловања и ван културне редакције). Постепено многе од емисија фактички прерастају у мале **радио драме**. Тако у емисији *Када сјане херц*, Влада Мијић глуми професора Аврама Голдмана из Беча, психијатра против секса, који слушаоцима даје одговоре на њихове проблеме (уз крајњи пуританизам...)

Ипак, постојала је и емисија: *Радио Колумбија* – први драмски програм на Б-92 (текст: Саша Баришић)... која је глумљена и снимана уживо и која се својим стилем, обликом и садржајима у потпуности уклапала у остале културно-уметничке програме овог радија. Она је изнедрила неке и данас култне личности београдске сцене, попут Луне Лу, водитељке – новинарке, чије је име дефинисано управо у овој емисији.

Музика као језик ѿолиѿике

Поред информативног програма музика је основно изражајно средство ове станице, па се музичком програму посвећује највећа пажња, дају најбољи термини... Наравно, и већ поменуте забавне и контакт-емисије карактерише одређени музички профил, и често се у јавности дефинишу као превасходно музичке. Ипак, Б-92 је развио и велики број музичких емисија у ужем смислу, информативне или едукативне природе, затим топ листе одређеног музичког жанра, а неке емисије су блиске другим формама „културолошких” програма, интервјуа итд.

Дођи у ѿоноћ да слушамо ѿлоче... биће нас шестѿоро, Биѿилси, ѿи и ја (водитељи Гордан Пауновић и Тања Петровић) заснива се на дводелном концепту: први сат времена уредник бира музику а гост коментарише, док други сат чине лични избор и коментари госта.

Рус, ексклузивна музичка емисија бави се углавном новитетима и концертима.

Моје личне ноѿе (емисија класичне музике, уређивала Јелена Суботић) заменила је емисију народне музике (1989-1990) рађену као топ листу етно-музике (уредник Мирјана Гвозденац) која је представљала својеврстан одговор слушаоцима на питање Зашто Б-92 не

емитује народну музику.

Инијерференца је једна од специјализованих музичких емисија о амбијенталној музици, музици трећег света (водителј Веља Мијановић).

Важан тренутак за музички програм Радио-станице Б-92 доноси 9. март 1991. године. Директан пренос са уличних догађања наводи власт да затражи прекид програма, тј. прекид емитовања било каквих вести и коментара. Главни уредник Веран Матић одлучује да прекине емитовање, али већ сутрадан Б-92 наставља да ради музиком, користећи је као тајни језик... Следећи дан пружа нове шансе инвентивним музичким уредницима (пре свих Милану Петровићу-Тици и Миомиру Мишку Билбији), утолико веће што новинари не могу да објављују репортаже са лица места. Песме Парафа, Панкрта, Прљавог казалишта, песме у којима је „опеван” сукоб с полицијом, песме које су многи сматрали артифицијелним и помодним преношењем панка управо због неаутентичности и недоживљености сукоба (било сукоба с полицијом, било реалних друштвених сукоба), зазвучале су новом снагом. „Време је за правду, време је за истину” (Дисциплина кичме) већ је било дуго емитовано, да би тек тада добило свој смисао¹⁸.

Историја рокенрола везана је за побуну младих, студентска превирања, неразумевања генерација. Музички материјал који нуди историја рока обилује песмама које су позив на акцију, протест против друштвеног конзервативизма, генерацијског сучељавања (Ушће против Теразија), рата, полицијске репресије... Сав тај језик неразумљив је полицији (ма ког нивоа образовања), полицији која је, како се добро видело током деведесетих година, верни слушалац радио станица тиша *Понос* и која искључује радио када почне рок музика (под условом да слуша информативне емисије ради контроле – цензуре). Стога је рок и инструмент и медиј унутаргенерацијске комуникације који може да има значење шифрованог језика у широј друштвеној медијској равни.

Па зато касније *Њосветије* – музички коментари дневних вести (током студентског протеста 1992. године, када политички вербални коментари вести још нису били могући) полиција није прочитала и схватила као субверзивне иако су оне јасно а понекад чак и банално директно саопштавале поруку сваком љубитељу рока. (Др Драгутину Зеленовићу, ако га се још неко сећа, посвећена је песма *A walk with the Zombie*, итд.) Да су поруке схватане међу младима сведоче бројни позиви слушалаца који се јављају са новим предлозима и идејама.

Овај феномен није специфично наш, Би Би Си је, да не би долазило до „уређивачких промашаја”, приликом рата у заливу штампао водич за своје уреднике али и локалне радио-станице, у коме је навео 67 великих хитова чије се емитовање не препоручује јер би могло

¹⁸ И поново у Студентском протесту 1996/97. године.

изазвати нежељене ефекте. Тако су се у овом водичу нашле антиратне, или само на рат асоцирајуће песме, од *Субојџа увече добра је за борбу* Елтона Џона па све до комплетног мјузикла *Коса*; затим песме чији текстови имају неку арапску реч или име: *Ходаш као Еџићанин*, *Поноћ на оази* итд. Да нико није имун на глупост показује и чињеница да се у водичу нашла и песма Роберте Флек: *Убија ме нежно својом џесмом*.

Маркетиншке њоруже

Џинглови и најаве појединих емисија Радија Б-92 представљају својеврсно радиофонско естетичко-идејно истраживање – фонолошку структуру која по себи већ има значење. Најаве за *Дневник*, *Јуџоџију*, емисије из културе и бројне друге, имају документаристичко-играну фактуру, компоноване су из низа истинских звучних цитата и посебно наснимљених делова. Свака најавна или рекламни џингл прича је за себе, те се тешко могу правити класификације и анализе. Ипак, рециклажа, ироничност у интерпретацији, цинизам, медијска реинтерпретација цитата, основне су карактеристике.

Тако емисија *Риџам срца* користи одјавну „шпицу“ у којој доминира усклик: „Хвала богу“ као реинтерпретација звучних ускулика са радних акција, али и као својеврсна иронија на рачун коришћења имена „бога“ и верских атрибута у комерцијалне сврхе у савременом медијском и политичком животу. ...

Посебно значајне иновације карактеришу рад маркетинга Б-92 у смишљању слогана: *Не верујте никоме – чак ни нама*, *Развијајте слух*, или *Радио Б-92 је једини медиј Београда чији је директор мобилисан*, као и визуелних решења за плакате и новинске огласе.¹⁹

У складу са својом оријентацијом да буде медиј „грађанског“, цивилног друштва, да помаже хуманитарне и културне акције, радио развија и систем оглашавања културних делатности по себи, настојећи да буди културне потребе и интересовања. Отуда и џинглови попут: *После читања књиџа чистије се дише*. *Зашто – књиџе у шаке...* истовремено популаришу и тзв. споредне делатности – нове делатности Радија (које ће у наредном периоду постати и више од заштитног знака Радија), а и радио у целини.

¹⁹ У сарадњи са групом Шкарт створен је и total design куће заснован на наранџастој, црвеној и жутој боји – реализоване су фасцикле, свеске, плакати, мараме и марамнице, мајице...

КУЛТУРНА ПОЛИТИКА РАДИЈА Б-92

Почетком деведесетих Радио Б-92 развија и одређену културну политику, чије се опште тенденције могу дефинисати као:

- подржавати све што је алтернатива, underground,
- рокенрол сензибилитет,
- синкретизација жанрова – мултимедијалност,
- индивидуализација – представити личности које чине дух овог града
- „битка за Београд” – за останак младе генерације
- протест против тривијалности свакодневице
- лепота града – улица као основни простор за мајсторе уличних акција – графита, перформанса...

У том смислу најкарактеристичнији је пројекат *Урбазона* – „*пројекат суйројисављања креативности деструкцији*”, без којег не би било многих других акција. Пројекат је замишљен као отворен, стално растући пројекат, који би препознавао и окупљао све оне расуте, индивидуалне енергије, садашњим културним и националистичким естаблишментом потиснуте на маргину културних и уметничких збивања. Сужени и нетолерантни, себи окренут систем вредности, одбацује све оно што се развија из себе, из сопственог уметничког бића, што је окренуто свету, што се у жаргону младих назива „урбаним сензибилитетом”, а што се по себи тешко дефинише јер претпоставља пре свега толеранцију за различите сензибилитете и изразе – уметничке, духовне, забавне. Стога је креатор *Урбазоне*, Миомир Грујић Флека, у свом пројекту оставио места за бројне исказе желећи да урбазона прерасте временом у покрет – покрет чији метод и стратегија деловања не би били ни протести, ни парламенти, ни директне конфронтације и сукоби (све то се показало неделотворним), већ перманентно изношење и сучељавање на јавној сцени идеја којима се доказује вредност и могућност ове културе да опстаје и битише уз светску културу, пратећи њене токове и дајући сопствени одговор на њих. Стога поред изложби, перформанса, фото-сешна, модних ревија, рок-концерата, *Урбазона* је предвидела и могућност даљег развоја у алтернативним просторима града.

Замирање београдског рока који је делом изгубио и ауторе и публику у тренутку када је Југославија престала да постоји, а и своје издаваче који су га напустили јер више није могао остваривати профит на суженом тржишту, за Радио Б-92 је био знак да је неопходно да прошири своју делатност и ка том подручју, организујући бројне рок-програме у Бункеру (Дом омладине), Простору (клуб у Сарајевској улици)...

групе „Шкарт”,²⁰ или бројних појединаца, већ дуго делују на МАРГИНАМА београдског културног простора, истовремено га обележавајући и чинећи динамичнијим, Радио Б-92 је развио сопствену продукцију, помажући алтернативи да опстане, да се ипак „материјализује” и оствари комуникацију унутар круга који је за то заинтересован. Истовремено, тиме су се створили услови за прекид изолације у коју је уметност, па чак и алтернативна која је по природи транснационална, запала, даје се простор за сагледавање у оквирима светске ситуације, и то је био правац ка коме је даљи рад уметничке продукције „92” тежио – стварање услова за прекид изолације и самоизолације уметника и уметности, за поновно укључивање у токове светске уметности, за валоризовање које би превазилазило локалне границе.

Компатибилност са европским идејама – идејама отвореног друштва, друштва у коме су људска права основна вредност, а проток идеја се не ограничава никаквом идеологијом, допринела је да познатост у иностранству буде изузетно несразмерна чујности – домету ове радио станице. Клубови љубитеља формирају се прво у Београду, а затим широм Европе – у Лондону, Паризу, Амстердаму, Бриселу... ФЕРЛ (Европска федерација независних радио медија) чува место у управном одбору за једног представника Б-92, објављују се бројни написи у иностранској штампи, а гости – посетиоци Београда у своју мапу обавезно уврштавају посету овој станици. Људи који никада нису чули овај програм сем на послатим касетама, изузетно га цене и подржавају, заснивајући свој суд пре свега на прештампаним интервјуима, аналитичким коментарима, те реакцијама слушањем и оценом значаја који постојање ове и овакве станице има у Београду.

Истовремено, очигледно је да је овај радио – радио с идејама. Идеје се понекад олако лансирају и брзо троше, али оне дају програмску свежину и различитост – дозвољавају да се с нестрпљењем чека сваки нови програм, свака нова емисија, јер може донети духовити обрт – радост дешифровања протеста, разумевања некада скривене, а некад сасвим директне поруке.

Данас се често о Радију Б-92 говори као о претечи нашег независног, објективног новинарства, новинарства које дозвољава и другу

²⁰ Група „Шкарт” остварила је низ пројеката: *Туге* – песме инспирисане догађајима или осећањем тескобе који у одређеном месецу обележава дух тренутка (туга поврћа, туга повратка, туга путника, туга пејсажа...) дељене су суботом на различитим отвореним просторима града становницима изненађеним тим суочењем са уметничким делом; Плакати – настали на основу фотографија са дељења Туга; библиотека *Ойворено*, „Писмо Валтеру Бењамину...”, „Сјећам се” – књиге настале на основу записа избеглица...

Све ове пројекте карактерише сиромашни дизајн на грубом папиру и картону, једноставни графички ликовни језик и снажна визуелна или вербална порука.

страну, новинарства које се заснива на репортажама са терена, али и на производњи догађаја, жанровском синкретизму, генерацијском сензибилитету оних рођених шездесетих и седамдесетих година. Тај новинарски приступ заснива се на уверењу да сваки појединац треба да буде заинтересован за проблеме државе и друштва у коме живи. Истовремено, новинари деле и идеју да сваки облик тоталитарности и национализма пати од мањка смисла за хумор, те стога увек и у свакој прилици подвлаче ту „морбидну озбиљност” тоталитарног режима у земљи у којој делују. Иако у озбиљним, кризним временима, боре се не само истинитом информацијом, већ и хумором, осећајем за апсурдност, што омогућава свим слушаоцима да добију и неки други угао, другу перспективу.

Milena Dragičević-Šešić

B-92 URBAN RADIO / POLITICS. ALTERNATIVE, ROCK

I PART – THE HISTORY OF TROUBLE TIMES (1990-1993)

Summary

This text explores the program and methods of work and broadcasting of Radio B-92, independent radio station in Belgrade, which is differing from the usual format radios. B-92 started as a youth program on May 15th 1989, arising from the administrative decision concerning the integration of youth programs broadcasted on Studio B and Belgrade 202. Quickly, the program gained its authentic, specific form, targeted toward different subcultures of the urban youth. Moralists, conservative people, puritans, saw tribunes and programs of B-92 as attack on public moral, social danger. Scandalizing the public opinion, which started by demonstration of subcultures and styles of life, B-92 continued by political scandals, making up events, the whole program of „upsetting the public”, warning public opinion on political pressures (media censorship). The brand new political importance was gained by B-92 in 1991, during the March and then September protest against repression and manipulation of professional ethics on Radio Television of Serbia. The characteristics of this Radio: objective, informative, exclusive, interesting, politically punching through, creating a new political view, belief, comment, pacifistic, and in the same time: creative, ironic, humorist, joyful, open toward alternative cultural models and subcultural groups with lots of contact programs and entertainment.

This text analyzes both political and cultural importance of Radio B-92, through programs, actions, CD production and large number of cultural events.